

آموزش باتیک

اثر: رزی رابینسون

ترجمه: اکرم ابراهیم بیکی چیمه

انتشارات ارسطو
(چاپ و نشر ایران)

۱۳۹۳

نام کتاب: آموزش باتیک
مترجم: اکرم ابراهیم بیکی چیمه
ناشر: ارسطو (چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰
نوبت چاپ: اول - اسفند ۱۳۹۳
چاپ: مهتاب
قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۵۸-۲۱-۸
تلفن های مرکز پخش: ۰۵۱۳-۵۰۹۶۱۴۵-۶

سرشناسه: ابراهیم بیکی چیمه، اکرم، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور: آموزش باتیک /مؤلف اکرم ابراهیم بیکی چیمه.
مشخصات نشر: مشهد: ارسطو، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۹۶ص.: مصور(رنگی). ۲۲ × ۲۹ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۵۸-۲۱-۸
وضعیت فهرست نویسی: فیا
موضوع: باتیک
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۲۸/الف/۵/TT۸۵۲
رده بندی دیویی: ۷۴۶/۶۶۲
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۲۶۸۱۸

درباره‌ی باتیک

باتیک به شیوه‌ای که در این کتاب بیان شده است، می‌تواند منبع مفیدی برای دانشجویان هنرگرایش طراحی و چاپ پارچه، لباس، دوخت، گرافیک، صنایع دستی و نیز هنرجویان هنرستان‌ها و موسسات هنری و علاقه‌مندان به این هنر باشد.

در ترجمه حاضر نهایت امانت‌داری لحاظ شده و در موارد لازم در پی نوشت‌ها توضیح کافی اضافه کرده‌ام. تمام تصاویر از کتاب اصلی برگرفته شده‌اند.

راهنمایی‌های پربار جناب آقای مهندس ابراهیمی معتمد را ارج نهاده و نهایت سپاسگزاری را از ایشان دارم. همچنین از جناب آقای فتوگرافی که ویراستاری کتاب را به عهده گرفتند و از تمام کسانی که مرا در انجام این کاریاری رساندند از جمله دوست خوبم خانم مهندس پروانه احمدی که زحمت تهیه و ارسال کتاب را تقبل کردند، سپاسگزارم.

و با سپاس از همسر مهربانم که همواره مشوق و پشتیبانم در زندگی بوده است و بدون کمک‌های او قادر به چاپ کتاب نبودم. و با تشکر از پسر عزیزم که با تحمل برخی شرایط سخت مرا کمک کرد.

شایان ارزش و موجب امتنان خواهد بود که کم و کاستی‌های کتاب را به آدرس a.beigichimeh@yahoo.com ارسال فرمایید.

نظرات و راهنمایی شما مشوقی است تا کتاب بعدی ام "شیبوری"، که در آن با تکنیک‌های مختلف شیبوری توسط رنگ‌ها (اسیدی، راکتیو، خمی و ...)، پارچه‌ها (طبیعی و مصنوعی) و روش‌های تثبیت متفاوت آشنا خواهید شد؛ به پایان برسانم.

باتیک آمیزه‌ای از هنر، خلاقیت و دانش رنگرزی است. در باتیک موادی به عنوان مقاوم کننده مانند موم، با استفاده از تجهیزات مختلفی همچون مهر، تیان، قلم مو و ...، نقش و طرح را بر روی پارچه ایجاد کرده و سپس بخش مقاوم نشده را رنگ می‌کنند. این روش در ایران بیشتر در شهر اسکو رواج دارد و چاپ کلاقه‌ای نامیده می‌شود. در ایران زنده یاد استاد حسین کلاقیچی گنجینه، نویسنده کتاب "هنر باتیک"، نقش عمده‌ای در رشد و اعتلای این هنر ایفا نموده‌اند. ایشان علاوه بر برپایی نمایشگاه‌های داخلی و خارجی باتیک، در زمینه آموزش این هنر نیز فعالیت مستمر داشته و استادان توانمندی را به جامعه هنری معرفی نموده‌اند.

با توجه به کمبود منابع علمی درباره باتیک و مراجعه و سوالات متعدد دانشجویان در این رابطه؛ با مطالعه در این زمینه و انتخاب این کتاب بر خود واجب دانستم ترجمه آن را در اختیار علاقه‌مندان قرار دهم. البته منابع علمی رنگرزی پرباری در دسترس دانشجویان مهندسی نساجی قرار دارد که از حوصله دانشجویان هنر خارج است.

این کتاب بعد از پیشینه باتیک به معرفی مواد، پارچه‌ها، تجهیزات و فرآیندهای آماده‌سازی مواد و پارچه پرداخته؛ سپس تکنیک‌های مختلف باتیک را به صورت گام به گام بیان کرده و در آخر مجموعه‌ای از کارهای هنری نویسنده به نمایش گذاشته شده است. پارچه‌هایی از الیاف طبیعی (سلولزی و پروتئینی) مانند پنبه و ابریشم و رنگ‌های راکتیو سرد استفاده شده است. رنگ راکتیو سرد به دلیل فعالیت بسیار بالا و واکنش در دمای محیط در باتیک استفاده می‌شود و در صنعت نساجی کمتر بکار می‌رود. با توجه به این که این هنر در شهر اسکو رایج است این رنگ را می‌توان از هنرمندان این شهر تهیه کرد.

علاقه‌مندان به باتیک، ابتدا باید دانش مختصری درباره الیاف، پارچه، رنگ و فرآیند رنگرزی (باتیک رنگرزی در دمای پایین است) داشته باشند، سپس با تکنیک‌های مختلف باتیک آشنا شوند. در این صورت توانایی ایجاد روش‌های خلاقانه و کارهای هنری منحصر بفرد و با ثبات هنری را خواهند داشت.

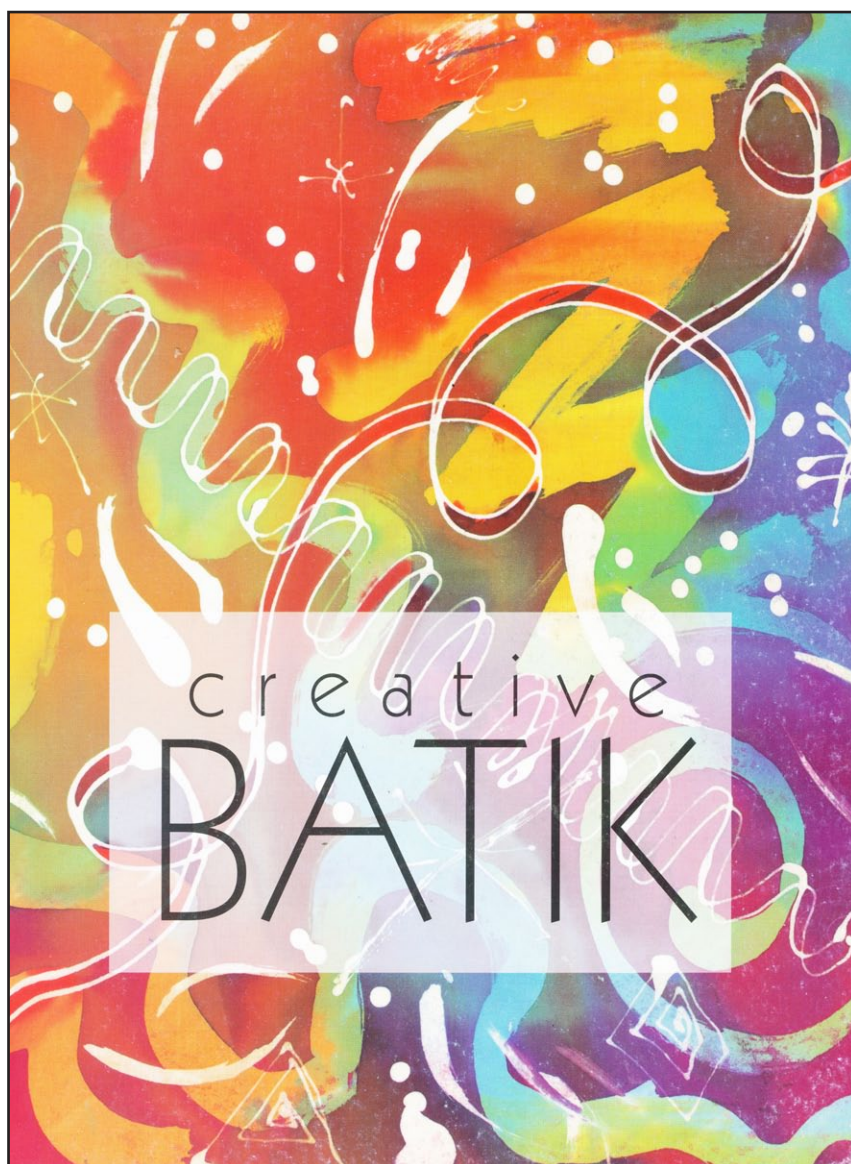
رزی رابینسون (Rosi Robinson) در ادینبرگ (Edinburg) اسکاتلند متولد شد، در انگلیس و آمریکا تحصیل کرد و در رشته تاریخ از دانشگاه وِسر (Vassar) نیویورک، مدرک کارشناسی گرفت. علاقه او به باتیک از سال ۱۹۷۰ که در کالج تربیت معلم بود آغاز شد. در حال حاضر وی رییس بخش هنر مدرسه کامنر هاوس (Cumnor House) در دانیل (Danehill) ساسکس (Sussex) انگلیس است.

رزی رابینسون کارگاه‌ها و نمایشگاه‌هایی در کانادا، آمریکا و اروپا بر پا کرده و سفرهای متعددی به چین و اندونزی داشته است در آنجا به مطالعه، تدریس و نمایش آثارش در رابطه با باتیک پرداخته است. سفرهای او به کانادا، اندونزی و چین بر ماهیت موضوعی آثارش، که دارای تنوع گسترده‌ای از مناظر، دورنمای دریا تا پرتره و صحنه‌های ورزشی بود، تاثیر گذاشت. گرچه تصاویرش به طور ویژه‌ای تلویحی است، او با تجربه کردن رنگ و موم، به پرورش ایده‌هایش در قالب‌های انتزاعی روی پنبه، ابریشم و کاغذ بهره می‌جست. رزی ازدواج کرده و دارای دو فرزند است و در ساسکس زندگی می‌کند، اما تابستان‌ها را در نواسکاتیا (Nova Scotia) سپری می‌کند.

تصویر انتزاعی

این باتیک رنگارنگ توسط ربکا هال (Rebecca hall)، هنرجوی ۱۰ ساله‌ام خلق شده و چندوچون مقاومت موم و شکل‌گیری رنگ‌ها را به شکل جالبی نشان می‌دهد. ربکا تلاش کرد با روش‌های متنوعی به کمک قلم موم، تیان و مهرهای خانگی، موم را به کار بگیرد و با تیانِ دوسر، خطوط موجداری را ایجاد کند.

creative BATIK

ROSI ROBINSON

درخت نارگیل

این تصویر باتیک صحنه‌ای را که در ساحل گرمسیری زیر درخت نارگیل دراز کشیده و نظاره می‌کردم به تصویر کشیده‌است. این باتیک را با استفاده از قلم‌مو برای موم زدن و رنگ کردن تنه‌ی درخت آغاز کردم، سپس روی بقیه تصویر با موم زدن و رنگ‌گری از زرد روشن به سبز تیره کار کردم. مهم‌ترین مشکل این باتیک، چگونگی موم زدن بخش‌های آسمان بین برگ‌های درخت نارگیل بود.

عکس پشت جلد

ماهی با زمینه رنگین کمان

در این باتیک ابتدا پارچه را مانند رنگین کمان در عرض پارچه اریبی رنگ کردم. با استفاده از تیان تصاویر ماهی‌ها را با موم کشیدم، فاصله بین فلس‌های ماهی و بعضی جزئیات را موم نرمدم، و سرانجام کل پارچه را به روش غوطه‌وری با رنگ مشکی رنگ‌ریزی کردم.

تصویر مقابل

اسب و پاشیدن آب

تصویر اسبی به نام دیزرائلی (Disraeli) که متعلق به دوستم است. او هر غروب در طول ساحل سوار کاری می‌کند و من عاشق پاشیدن آب در مسیر امواج هستم. گرچه اسب با صاحبش سوار کاری می‌کند، ولی من به طرز هنرمندانه‌ای فقط اسب را به تصویر کشیده‌ام. ابتدا کل اسب را موم زدم و روی آسمان و دریا را با شیده‌های آبی کار کردم. سپس در آب جوش موم‌ها را خارج کردم و دوباره آسمان و دریا را موم زدم و روی اسب کار کردم.

فهرست

۳۷	۲-۲-۱- کوسن منظره ساده	فصل اول
۴۴	۲-۳- کاربرد قلم موها	۱- مقدمه
۴۵	۲-۳-۱- روسری با طرح برگ	۱-۱- تاریخچه
۵۰	۲-۳-۲- تابلوی گلستان گل ها	۱-۲- مواد
۵۶	۲-۴- خراش و شکاف زدن	۱-۲-۱- پارچه ها
۵۷	۲-۴-۱- تابلوی ماهی اسگرافیتو	۱-۲-۲- کاغذها
۶۲	۲-۵- کاربرد تیان	۱-۲-۳- قاب ها
۶۳	۲-۵-۱- آباژور	۱-۲-۴- تجهیزات موم
۶۷	۲-۵-۲- تابلوی ظرف میوه	موم
۷۲	۲-۵-۳- تابلوی قایق و بازتاب آن	ظرف موم
۷۶	۲-۶- برداشت	قلم موهای موم
۷۷	۲-۶-۱- قاب سیب	تیان
۸۰	گالری	مهرها
۸۰	۱- پشت بام ها	ابزار دیگر
۸۲	۲- پیاده روی	۱-۲-۵- تجهیزات رنگرزی
۸۲	۳- اسکله	رنگ ها
۸۴	۴- پرش ماهی	مواد شیمیایی
۸۵	۵- صید خرچنگ	قلم مو و به کاربرندهای رنگ
۸۶	۶- گل های با مهر چاپ شده	لیوان، سرنگ و پالت
۸۷	۷- روسری گل دار با قلم مو کار شده	تجهیزات اندازه گیری
۸۸	۸- کریکت	حمام رنگ
۸۹	۹- مردی در گلخانه	۱-۲-۶- تجهیزات دیگر
۹۰	۱۰- گرمای اسکاتلندی	۱-۳- تدارکات اولیه
۹۱	۱۱- بهار و گل های استکانی آبی (bluebell)	۱-۳-۱- سطح کار
۹۲	۱۲- کانال ونیزی	۱-۳-۲- آماده کردن پارچه
۹۳	۱۳- بازتاب های ونیزی	۱-۳-۳- آماده کردن موم
۹۴	۱۴- یک لیمو و نیمه ی آن	۱-۳-۴- آماده کردن قلم موها
۹۴	۱۵- یک سیب و نیمه ی آن	۱-۳-۵- مخلوط کردن مواد شیمیایی
۹۵	۱۶- گذر از کنار کلیسا	۱-۳-۶- آماده کردن رنگ ها
۹۶	نمایه	نقاشی رنگ
		رنگرزی غوطه وری
		۱-۳-۷- برداشتن نهایی موم
		۱-۳-۸- ترکیب رنگ ها
		فصل دوم
		۲- تکنیک ها
		۲-۱- کاربرد موم جامد
		۲-۱-۱- پوشش کتاب
		۲-۲- کاربرد مهرها

۱. مقدمه

غربی را به اشتراک گذاشتم. بله، ما در غرب نیز یک سنت باتیک داریم؛ ما یک فرم زیبا از هنر را گرفته ایم و آن را بومی کرده ایم. طرح باتیک، رنگ به رنگ ساخته می شود، و با توالی موم، رنگ، آبکشی و خشک کردن، با ته رنگ روشن شروع شده و با رنگ های تیره ادامه می یابد. مراحل بارها و بارها تکرار می شود و رنگ های فراوانی را که می خواهید تشکیل می دهد. در پایان زمانی که طرح کامل شد موم برداشته می شود و آنچه باقی می ماند قطعه ای پارچه با طرح اشباع شده در درون الیاف است. مفهوم شروع با رنگ های روشن، ابتدا ممکن است گیج کننده باشد، اما همچنان که موم زدن و رنگ زدن پیش می رود، طرح شکل می گیرد، و تکنیک باتیک آسان تر درک می شود.

شکل ۱. گل ها و گلدان: این تصویر، کلاژی از دستمال کاغذی برداشت شده است. رنگ های مختلف دستمال کاغذی به طور تصادفی روی سطح کار به گونه ای قرار داده شده اند که بعضی سطوح روی یکدیگر را پوشش داده اند. همچنان که با قلم مو طرح را موم می زدم، موم داغ لایه ها را به یکدیگر پیوند می داد. با سفید کننده رقیق روی کاغذ نقاشی کرده و گذاشتم که خشک بشود، سپس رنگ های متضادی را روی خطوط موم زده شده به کار بردم. در این باتیک موم را با اتو برداشتم. گرمای اتو سبب خواهد شد باقی مانده موم در عرض کاغذ پخش شود و هاله تاریکی دور خطوط موم زده شده ایجاد کند.

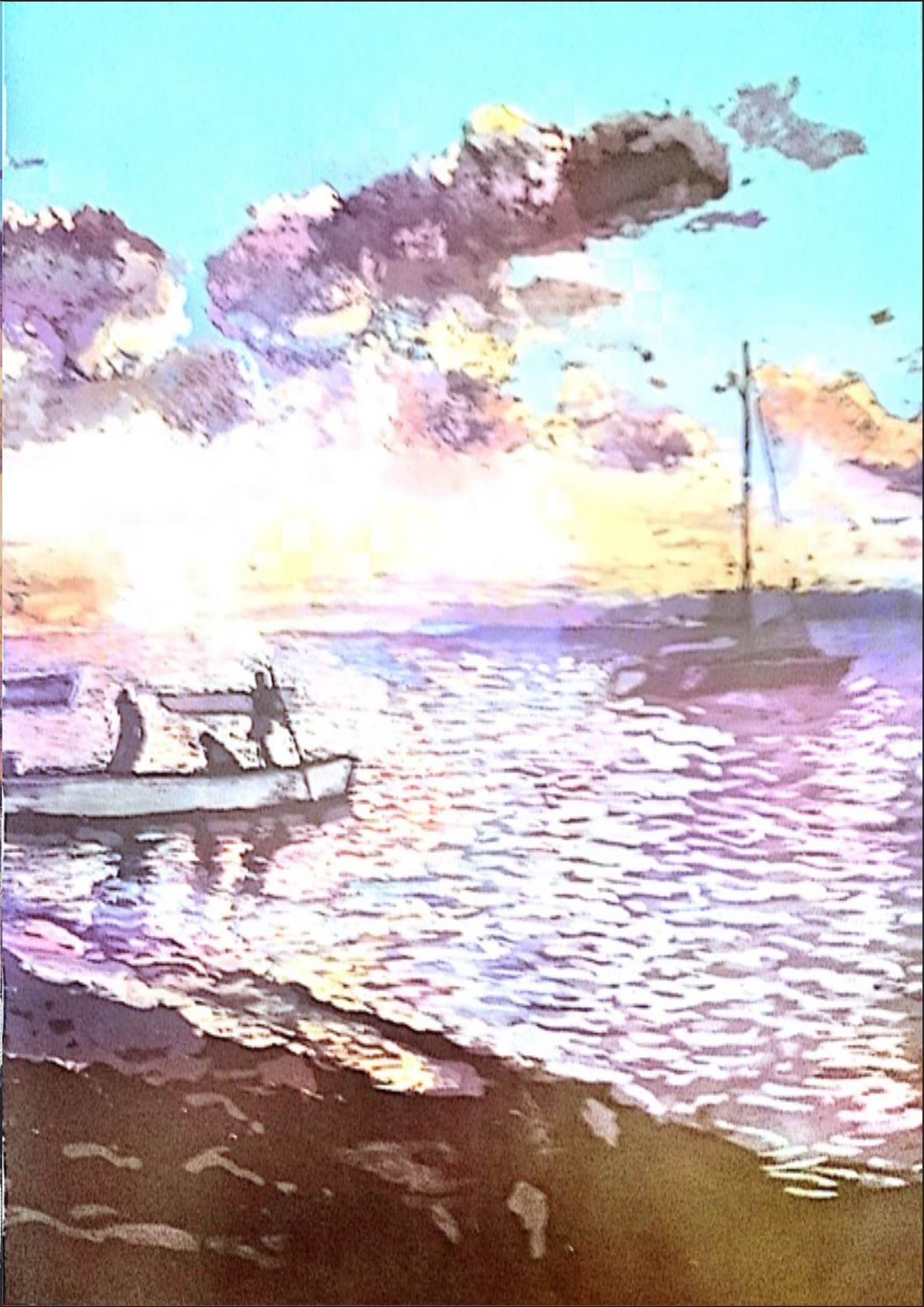
من هم مثل بسیاری از افراد در مدرسه طراحی و نقاشی می کردم ولی هرگز مهارت های هنریم را باور نمی کردم. در نتیجه هنر را کنار گذاشتم و بر موضوعات آکادمیک متمرکز شدم و تحصیل تاریخ در دانشگاه و سپس آموزش به عنوان معلم ابتدایی را دنبال کردم.

اما دوره تربیت معلم من "درآمدی بر هنر" را دربرداشت که بخشی از آن باتیک بود. ایده ساده مقاوم بودن موم به آب (یا رنگ) علاقه ام را به خود جلب کرد، فهمیدم که می توانم باتیک را برای خلق طرح های شگفت انگیز و رنگارنگ به کار ببرم. کاربرد موم را با ابزار مختلف - نقاشی، طراحی و پاشیدن آن - کنترل کردم و توانستم رنگ ها را با یک قلم مو و یا پارچه ی مومی شده در یک حمام رنگ استفاده کنم. باتیک را به عنوان سرگرمی کار می کردم. باتیک به همان اندازه که شما بخواهید می تواند آسان یا سخت باشد و من گرفتار آن شدم!

دست بر قضا، حرفه تدریس را در مدرسه ای که نیاز ضروری به متخصص هنر داشت آغاز کردم. مدیر تصمیم گرفت که من باید متخصص هنر بشوم. بنابراین دوره "مقدمه ای بر هنر" را گذراندم و در برخی کلاس های طراحی، نقاشی و باتیک شرکت کردم. بنابراین به موازات درس های معمول هنر، باتیک را به دانش آموزان معرفی کردم و آن ها خیلی زود آن را فرا گرفتند. چه کسی فکرش را می کرد که ۳۰ سال بعد من رییس آموزش هنر باتیک برای دانش آموزان باشم و یک کتاب درباره آن بنویسم؟ شاید به این سبب باشد که بیشتر چیزهای مهم در زندگی، به صورت تصادفی اتفاق می افتند.

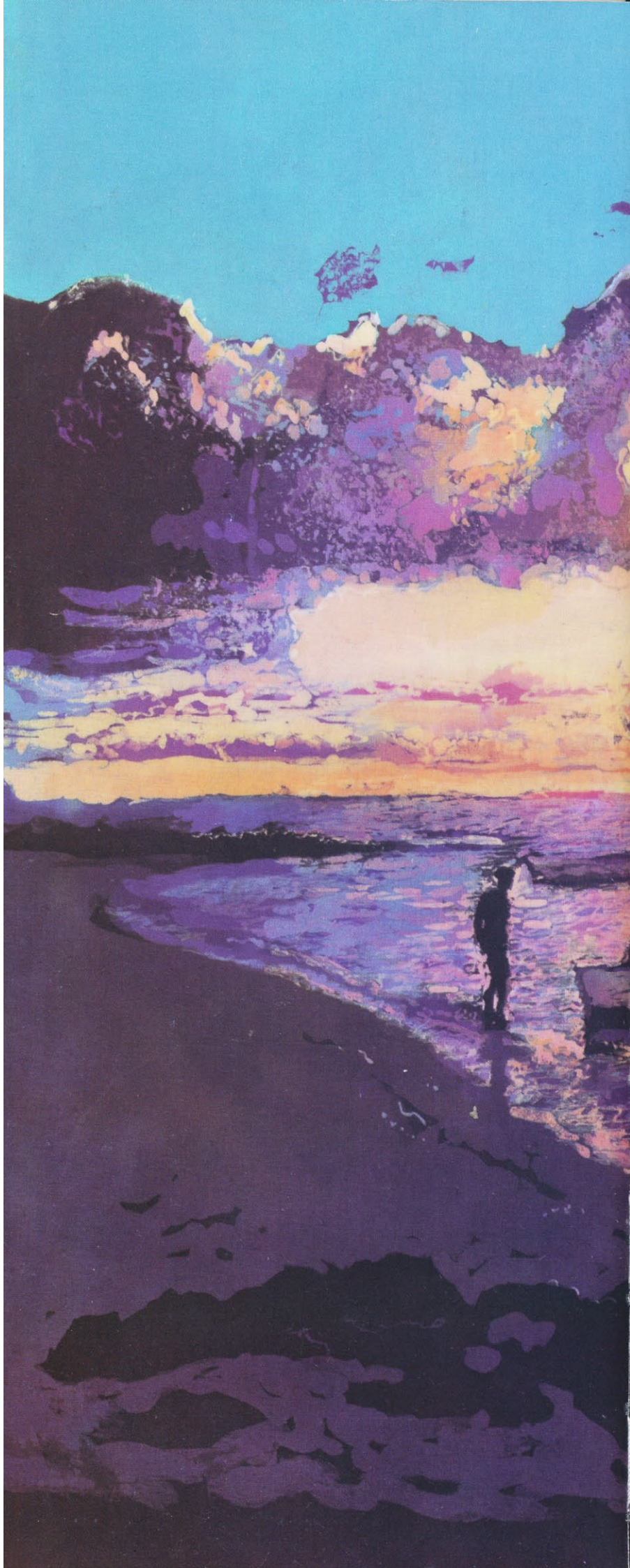
از همان روزهای نخست باتیک را هم به بزرگسالان و هم به کودکان در سرتاسر بریتانیا آموزش داده ام. به چین و اندونزی سفر کرده و تدریس کردم، اسرار شرقی باتیک را فرا گرفتم و رموز

در این کتاب هدفم این است که تنوع و تطابق‌پذیری باتیک را دریابید. برای اینکه، نتایج خیره‌کننده‌ای ایجاد کنید، لازم نیست طراحی یا نقاشی‌تان خوب باشد، زیرا موم، رنگ‌ها و پارچه این مهم‌تر از انجام می‌دهند. پروژه‌های این کتاب به این نیت ارایه شده‌اند که نقطه‌ی شروعی برای پروراندن ایده‌های شما باشد. زمانی که شما درک کردید که آب و موم نسبت به هم مقاوم هستند، به سرعت اعتماد به نفس خواهید یافت که تکنیک را پیشرفت دهید. "آیا می‌توانم باتیک کار کنم؟" یک پرسش رایج است. پاسخ من ساده است، اگر من می‌توانم شما هم می‌توانید. پس بیایید شروع کنیم.

شکل ۲. طلوع آفتاب موریتانی. جان (John)، ویراستار کتاب، عکس‌هایی از تعطیلات را به من نشان داد و تلاش کرد برای به تصویر کشیدن این طلوع آفتاب به شکل باتیک به من انگیزه بدهد. آسمان در این تصویر هیجان‌انگیز بود. طلوع خورشید و ترکیب آن با ابرها رنگ‌های شگفت‌انگیزی ایجاد کرده بود و همه‌ی اینها در امواج آب تالاب منعکس شده بودند. ایجاد رنگ‌های صورتی در کنار فیروزه‌ای آسمان را نسبتاً مشکل دیدم، اما پس از چندین بار رنگ‌رزی روی هم و برداشت سطوح گاه به گاه، در نهایت پارچه را در حمام رنگ تیره فرو بردم.

۱-۱- تاریخچه

خوبی برای بانوان محترم اشرافی تبدیل گشته و پس از چند صد سال در تار و پود فرهنگ و تاریخ جاوه آمیخته شد. همچنان که پارچه‌های با دست تزیین شده برای سارونگ و لباس‌های دیگر محبوبیت یافت، خدمتکارانی برای کار آماده‌سازی و رنگرزی و در نهایت موم زدن باتیک، به کار گرفته شدند.

به مانند لباس‌هایی با طرح‌های پیچازی قبیله‌های اسکاتلندی، طرح‌ها و رنگ‌های متفاوت باتیک، تشخیص رتبه و جایگاه اجتماعی و منطقه‌ای که از آن می‌آمدند را ممکن می‌کرد. تا قرن هفدهم پارچه‌های باتیک در جاوه مترادف اشرافیت شد و جزئی از آیین‌های مذهبی بود. سارونگ‌های باتیک که هم زنان و هم مردان می‌پوشیدند، تبدیل به لباس ملی شد که در سرتاسر جاوه پوشیده می‌شد.

به‌طور سنتی، زنان جاوه‌ای در حالت چهارزانو روی یک چهارپایه کوتاه نشسته، برای گرفتن چکمه‌ها پارچه‌ای روی دامن‌شان قرار داده و پارچه‌ای را که روی یک قاب چوبی قرار می‌گرفت طبق طرح موم می‌زدند. موم در یک تابه‌ی مسی، آهنی یا سفالی، روی آتش حرارت داده می‌شد. آنها از وسیله‌ای به نام کانتینگ (که در اصل تیانتینگ گفته می‌شد) برای رسم خطوط ظریف و نقاط با موم داغ استفاده می‌کردند. تیان‌ها یک دهانه و مخزن کوچک مسی دارند که به یک دسته‌ی چوبی یا بامبو وصل می‌شوند. برای طراحی با تیان به مهارت زیادی لازم بود و دقت می‌شد که در هنگام طراحی، موم روی پارچه نریزد و به پارچه مالیده نشود. این روش طراحی با دست "باتیک تولیس" نامیده می‌شود. اغلب هر تکه پارچه چندین ماه زمان لازم داشت تا تکمیل شود.

اصطلاح باتیک نخست در متون هلندی قرن هفدهم دیده شده است و به پارچه‌های طرح‌دار رنگی اشاره دارد. این کلمه اندونزیایی بوده و از ambatik در زبان جاوه‌ای که به نوبه‌ی خود از کلمه tik به معنای علامت زدن مشتق شده است. در جاوا بود که باتیک به شکل هنری تزیینی پیشرفت کرد و کامل شد، اما ریشه‌های آن در زمان به فراتر از این بازمی‌گردد.

صناعت باتیک دست کم ۲۰۰۰ سال قدمت دارد، با این حال هیچ‌کس دقیقاً نمی‌داند که اولین بار چه زمانی مردم، موم را برای مقاوم کردن رنگ روی پارچه به کار گرفتند. بقایای به‌جامانده از باتیک، که احتمالاً خاستگاهی هندی و ایرانی دارند، در مقبره‌های باستانی مصر کشف شده‌اند. همچنین معلوم شده که در حدود سال ۵۰۰ میلادی، باتیک در چین کار می‌شده است. به یمن تجارت ابریشم، باتیک در خاور دور گسترش یافت. در ژاپن می‌توان نمونه‌هایی از پرده‌های ابریشم باتیک اوایل قرن هشتم را در موزه Nara دید. شواهدی در دست است که باتیک در هند به جای ابریشم، روی پنبه کار می‌شده است.

احتمالاً این هندی‌های مقیم جاوه بوده‌اند که در طی قرن دوازدهم، باتیک را در آنجا معرفی کرده‌اند. باتیک خیلی زود به سرگرمی

شکل ۳. تصویر یک سارونگ^۱ که در اوایل قرن بیستم به شیوه باتیک تولیس، و در محلی به نام پکالونگن، در ساحل شمالی جاوه کار شده است. تاثیر عمیق هنر چینی با استفاده از نقاشی گل و حیوانات، مشهود است.

۱. Sarong: پارچه‌ای رنگارنگ زنانه و مردانه که مانند لنگ در مالزی و کشور های همجوار دور کمر می‌بندند.

شکل ۳